

СЕКЦІЯ 9 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1:341.231.14

ФУНКЦІЇ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Арсені О.І., здобувач
кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню положення нового Кримінального процесуального кодексу України стосовно прав прокурора у досудовому кримінальному провадженні.

Ключові слова: прокуратура, процесуальний керівник, досудове розслідування, нагляд, кримінальне провадження.

Стаття посвячена исследованию положений нового Уголовного процессуального кодекса Украины относительно прав прокурора в досудебном уголовном производстве.

Ключевые слова: прокуратура, процессуальный руководитель, досудебное расследование, надзор, уголовное производство.

Arseni O.I. THE FUNCTIONS OF PROSECUTOR IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to provisions of new criminal procedural code of Ukraine regarding rights of Prosecutor in pre-trial criminal proceedings.

Key words: prosecutor, procedural head, pre-trial investigation, supervision, criminal proceedings.

Постановка проблеми дослідження функцій прокурора полягає в тому, що протягом 2014–2016 років криміногенна ситуація в сучасному українському суспільстві залишається досить складною, а особливо на територіях, де здійснювалася антитерористична операція. Це спричинено насамперед тим, що процес реформування суспільного життя України поєднаний із подоланням низки труднощів економічного, політичного й організаційного характеру, зумовлених перехідним етапом у розвитку країни. Це, у свою чергу, призводить до поширення злочинних діянь, що стають на заваді нормальному розвитку демократичних змін, становленню України як соціально орієнтованої правової держави, так і зміни структури та функцій прокуратури у цілому.

Метою статті є дослідження функцій прокурора в боротьбі зі злочинністю на стадії досудового розслідування кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Прокурор – суб'єкт кримінального процесу, на якого згідно зі ст. 121 Конституції України покладаються: нагляд за додержанням законів органами досудового слідства, дізнання та оперативно-розшукової юрисдикції; підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадян або держави в суді у визначених законом випадках; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні примусових заходів, пов'язаних із обмеженням свободи громадян.

У кримінальному процесі згідно з КПК України прокурор виконує функцію нагляду, керівництва слідством, підтримання обвинувачення в суді та представництва інтересів громадян чи держави.

Нагляд – це діяльність прокурора із забезпечення верховенства права, точного і однакового його розуміння і виконання, дотримання законів органами виконавчої влади, досудового слідства, забезпечення прав і свобод людини у

діяльності підприємств установ, організацій та посадовими особами.

Прокурор втрачає наглядові повноваження під час розгляду справи в суді. Він також не може виконувати нагляд виконання повноважень слідчого судді на досудовому слідстві.

У суді прокурор, реалізуючи функцію обвинувачення чи представництва інтересів громадян та держави, стає однією зі сторін процесу, і не маючи владних чи контрольних повноважень на рівних зі стороною захисту умовах у змагальному процесі, має реалізовувати покладені на нього завдання.

Представництво прокурором інтересів громадян чи держави у суді полягає у здійсненні прокурором від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на забезпечення інтересів держави та захисту прав, свобод і законних інтересів громадян у разі неспроможності ними самостійно їх захищати. Частково функція представництва може здійснюватись і в стадії досудового розслідування.

Підтримка державного обвинувачення – одна з функцій прокурора, яка полягає у безпосередній його участі в розгляді судом справи і використанні повноважень обвинувача для всебічного дослідження доказів, захисту прав потерпілого та інших учасників процесу, забезпечення правосуддя і невідворотності кримінальної відповідальності за вчинений злочин [1, с. 698].

Згідно з ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Тобто він уособлює керівника слідчого, обвинувача і прокурора, який здійснює нагляд за розслідуванням загалом, а, отже, і за керівництвом розслідуванням. Фактично прокурорський нагляд буде включати і нагляд за самим собою як керівником органу розслідування.

Таке розширення повноважень прокурора на досудовому слідстві можливо було б доцільним у запровадженні характерного для багатьох країн Європи поліцейського розслідування. За умов збереження ж інституту слідчого така концепція не тільки нелогічна, але й недоцільна. Зокрема, якщо зберігається і посада самого керівника органу розслідування, виникає не лише дублювання функцій керівництва слідством, а й збільшуються прояви бюрократії. Фактично ліквідований принцип процесуальної самостійності і незалежності слідчого, як важливої передумови об'єктивності розслідування.

Однак закон розширив права прокурора (ч. 2 ст. 36), необхідні йому для виконання делегованих законом функцій [2, с. 117].

Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність (ст. 40). Такі положення не коригуються з проголошеною процесуальною самостійністю слідчого [2, с. 139].

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, згідно зі ст. 36 КПК України уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; 2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; 3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; 4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а за необхідності – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії у передбаченому законом порядку; 5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 6) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом; 7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; 8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу або у випадку неефективного досудового розслідування; 9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; 10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; 11) повідомляти особі про підозру; 12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захищати свої права, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом; 13) затверджувати чи відмовляти у

затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; 14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом; 16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому цим Кодексом; 17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні; 18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України чи законами України; 19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави; 20) оскаржувати судові рішення у порядку, встановленому законом [2, с. 1174; 3, с. 326; 4, с. 11–16].

Отже, у висновку можна сказати, що прокурор у кримінальному процесі, виконуючи функцію нагляду, керівництва слідством чи функцію обвинувачення має бути об'єктивним, неупередженим і не зацікавленим у справі. Він не повинен бути втіленням строгості, нетерпимості і ненависті до обвинувачуваного, яке б тяжке кримінальне правопорушення не розслідувалося чи розглядалося судом. Слід мати на увазі, що жодне покарання не замінить ту моральну травму, якої було завдано потерпілому. І немає нічого жажливішого, ніж звинувачення в злочині невинуватої людини. Прокурор, як відзначав А.Ф. Коні, не повинен озлоблюватися проти підсудного, звинувачувати його, щоб не трапилось. Він повинен бути дуже обачним у обвинуваченнях, виступати спокійно, усвідомлюючи свій сумний обов'язок.

Так, наприклад, Сполучені Штати Америки пройшли свій специфічний історичний шлях заходження, становлення і розвитку. В США уже на наступний день після завоювання незалежності почав діяти принцип, за яким законодавство входить у компетенцію штатів, а компетенція федеральної влади – виняток. Цей принцип був навіть закріплений у 10 поправці до Конституції США і діє до нашого часу. У ній сказано: «Повноваження, що не передаються цією конституцією Сполученим Штатам і не заборонені нею окремим

штатам, належать відповідно штатам або народів». Тобто діє правило залишкової компетенції, яке наклало свій відбиток і на принципи системи державного механізму. Відомо, наприклад, що у США відсутня прокуратура у тому вигляді, в якому вона відома європейським державам. По суті функції прокуратури виконує аторнейська служба, яка для США є типовим інститутом державної виконавчої влади у сфері застосування права. Аторней – це посадова особа, схожа за своїми функціями на прокурора, завданням якої є забезпечення виконання законів у межах своєї предметної і територіальної юрисдикції.

Аторнейська служба в США існує майже півтора століття, їй передували поліцейські підрозділи Міністерства фінансів США, що діяли в період 1789–1865 р. р. Основним завданням новоствореної служби була боротьба з фальшивомонетниками, а в період першого «нафтового буму» їй було доручено розслідування кримінальних справ, пов'язаних із сумнівними фінансовими угодами, протиправною діяльністю ку-клус-клану, махінаціями з розподілом державних земель, «брудними» банківськими операціями тощо.

Сьогодні основні і найбільш загальні обов'язки аторнейської служби полягають у консультуванні виконавчої влади з юридичних питань, її представництво у судах. На аторнейську службу покладено також функцію державного обвинувачення. Ця служба іменем держави порушує кримінальне переслідування, розслідує порушення закону, вирішує питання про віддання обвинуваченого до суду, підтримання обвинувачення в суді. Прокурор повинен представляти інтереси народу як в цивільних, так і в кримінальних справах. Його обов'язком є провадження кримінальних справ, рішучий захист прав окремих громадян. Але на перше місце він повинен ставити права суспільства, і з цієї точки зору підходити до вирішення питань удосконалення законодавства і забезпечення його відповідності суспільним потребам. При здійсненні нагляду за додержанням законів прокуратури дозволяється втручатися будь-які документи та перевіряти діяльність посадових осіб будь-якого рангу, заявляти позови до суду, займатися аналітичною роботою.

Аторнейська служба, виходячи з принципу розподілу влади, організаційно не пов'язана ані з судом, ані з законодавцем, а представляє виконавчу владу.

Функції генерального аторнея – комплексні й за своїм обсягом та різноманітністю не схожі з функціями генеральних прокурорів чи міністрів юстиції інших держав. Він має як власне прокурорські функції, так і функції міністерства внутрішніх справ органів контррозвідки, кримінального розшуку і тюремного відомства. На федеральному генеральному аторнея покладені обов'язки представництва інтересів уряду США у Верховному суді США та інших судах, у тому числі і за кордоном, особисто чи через соліситорів (голів управлінь департаменту юстиції), дача консультаційних рекомендацій з юридичних питань, що виникають у президента чи міністрів США; тлумачення законів для інших департаментів; забезпечення виконання федерального законодавства через органи юстиції, представників генерального аторнея на місцях; розслідування і розкриття в основному з допомогою ФБР посягань проти федеральних законів; нагляд за кримінально-виправними установами, дача висновків щодо помилування; санкцій на виклик для допиту журналістів, винесення їм обвинува-

чення; з метою захисту свідка дає дозвіл на надання йому і його сім'ї житла у приміщенні, що охороняється національною гвардією тощо.

Значну безпосередню допомогу генеральному прокуророві США надають аторней округів (один на 2–3 штати), федеральні прокурори районів. Представники генерального аторнея США призначаються на посаду президентом країни на чотири роки за поданням генерального аторнея США. Округні, районні аторней входять до складу Аторнейської служби США. Федеральна прокуратура та її органи на місцях складають централізовану організацію зі значною кількістю чиновників.

Часто функції місцевих прокурорів здійснюють адвокати, які тільки-но розпочинають свою кар'єру, хоча влада районного аторнея величезна – населення надало на його розсуд багато зі своїх найсуттєвіших справ. Його роль у системі кримінальної юстиції є вирішальною. Відомство районного аторнея вивчає зібрані поліцією факти і вирішує, чи є підстави для кримінального переслідування. Колишній міністр юстиції в адміністрації президента Джонсона пише, що сьогодні у більшості районів аторнейське відомство просто приймає те, що йому видає поліція, діючи чи бездіючи при цьому, що цілковито не критично. Автор листа також звертає увагу на пресу, зневажаючи до всієї системи юстиції і особливо щодо платні, політичного тиску на службу районного аторнея, тому тут і працюють люди, котрі не знайшли собі іншої роботи; зазначається і велика плінність кадрів. Наводиться приклад, що серед помічників аторнея тільки 18% займалися юридичною практикою протягом п'яти років.

На рівні штатів діє генеральний аторней штату зі своїми помічниками – у середньому по 100 чоловік. Він виступає як правовий радник губернатора і органів управління штату, має статус «головної посадової особи штату у сфері правозастосовчої діяльності». Генеральний аторней керує також діяльністю маршалів (судових чиновників типу наших судових виконавців).

Визначаючи загальність цілей усіх прокурорів, прокурори штатів і місцеві прокурори повинні співпрацювати з відповідними федеральними органами прокуратури, прокуратурою інших штатів і округів, сприяти їм у проведенні слідства, пред'явленні обвинувачення, знятті обвинувачення, а також судового переслідування у справах, що мають інтерес для цих організацій. Прокурор зобов'язаний надавати ресурси і слідчу інформацію в розпорядження інших органів прокуратури [5, с. 113–120].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Уголовный процесс: учеб. для вузов / под общ. ред. проф. П.А. Лупинской. – М., 1995. – 797 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 1 / К 82 // О.М. Бандурка, С.М. Блажівський, С.П. Бурдоль та ін.: за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
3. Гринюк В.О. Функції прокурора на досудовому розслідуванні / В.О. Гринюк // Малинівські читання: матер. II Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Острог, 15–16 листопада 2013 року). – Острог: вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. – С. 326–327.
4. Литвак О.М. Функції прокуратури на сучасному етапі реформування правоохоронних органів / О.М. Литвак, С.В. Однотко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 2 (35) – С. 11–16.
5. Мичко М.І. Прокуратура в країнах Американського континенту: правовий статус, функції, організаційний устрій // Вісн. прокуратури. – 2009. – № 5. – С. 113–120.